

**ПСИХОЛОГІЯ ДІАЛОГУ
І СВІТ ЛЮДИНИ**

**Збірник наукових праць
Том 4**

Кіровоград, 2014

УДК 59.9.018 + 316.37 (082)
ББК 88.53 (я 430)
П 86

ISBN 978-966-2466-18-8

Наукове видання

Рекомендовано до друку вченою радою Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка (протокол № 9 від 31 березня 2014 р.)

Головний редактор

Максименко С.Д. – доктор психологічних наук, професор, дійсний член НАПН України, директор Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України.

Заступники головного редактора

Семепко О.А. – доктор філологічних наук, професор, ректор Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка,

Дьяченко Г.В. – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри практичної психології Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Відповідальний секретар

Горська Г.О. – кандидат психологічних наук, доцент кафедри практичної психології Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Редакційна рада

Балд Г.О. – член-кореспондент НАПН України, доктор психологічних наук;
Боршевський М.Й. – член-кореспондент НАПН України, доктор психологічних наук;
Ченелєва Н.В. – член-кореспондент НАПН України, доктор психологічних наук;
Велитченко Л.К. – доктор психол. наук; **Москаленко В.В.** – доктор філософських наук;
Моргун В.Ф. – кандидат психол. наук; **Семиченко В.А.** – доктор психологічних наук;
Самойлов О.Є. – доктор психологічних наук.

Редакційна колегія:

Володарь Н.Д. – дійсний член РАО, доктор психологічних наук (Москва, Росія);
Сидусько М.Л. – член-кореспондент НАПН України, доктор психологічних наук;
Татенко В.О. – член-кореспондент НАПН України, доктор психологічних наук;
Воланін Н.Ю. – доктор психол. наук; **Гонимовський Я.О.** – доктор психологічних наук;
Татенко Л.В. – доктор психологічних наук; **Лушин П.В.** – доктор психологічних наук;
Навоткина Т.А. – доктор психол. наук (Москва, Росія); **Помитин Е.О.** – доктор психол. наук; **Рижко В.В.** – доктор психол. наук (Нижній Новгород, Росія); **Самікова О.П.** – доктор психол. наук; **Чернибровскій В.М.** – доктор психол. наук.

ПСИХОЛОГІЯ ДІАЛОГУ І СВІТ ЛЮДИНИ.

Збірник наукових праць Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка / За ред. С.Д. Максименка, Г.В. Дьяченко. – Том 3. – Кіровоград: ФО-П Александрова М.В., 2013. – 236 с.

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації серія КВ № 19092-7882 Р від 04.04.2012 р.

У збірці висвітлюються актуальні проблеми теорії, методики і практики психології діалогу та екзистенційно-гуманістичного світу людини. Збірка адресована фахівцям і всім, хто цікавиться сучасною психологією діалогу.

© Інститут психології ім. Г.С. Костюка НАПН України, 2014
© КДПУ імені Володимира Винниченка, 2014

З М І С Т

РОЗДІЛ I

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЇ ДІАЛОГУ В СУЧАСНІЙ НАУЦІ

Велитченко Л.К. Диалог и нарратив как диалектические противоположности в феноменологии личности	5
Дмитриева Л.Г., Лямина Л.В. Асимметрия диалога в субъект-субъектном педагогическом взаимодействии	18
Дьяконов Г.В. Психология диалога и психология духовности	27
Івашкевич Е.З., Михальчук Н.О. Структура соціального інтелекту особистості з позицій раціогуманістичної психології	37
Горська Г.О., Горська О.О. Психолого-педагогічні засади формування діалогічної компетенції дошкільників	49
Романов И.В. Экзистенциально-гуманистический подход в контексте современного состояния междисциплинарных психологических исследований	59

РОЗДІЛ II

ЕКЗИСТЕНЦІЙНО-ГУМАНІСТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЇ ДІАЛОГУ ТА СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

Бажутина С.Б. Некоторые особенности диалогичности самосознания	66
Власова Н.В. Типологія сімей за показниками міжособистісної батьківсько-юнацької взаємодії	74
Володарська Н.Д. До проблеми світоглядного самовизначення сучасної молоді	84
Влобова М.В. Факторы, определяющие успешность курсового офицера в профессиональной служебной деятельности	95
Вельцова О.І. Динаміка процесу самовдосконалення особистості у сімейному спілкуванні	107
Гасько О. Г., Франчук О. Ю. Глибинно-психологічні передумови проблем у спілкуванні	118

РОЗДІЛ II.

ЕКЗИСТЕНЦІЙНО-ГУМАНІСТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЇ ДІАЛОГУ ТА СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

УДК 159.923.2

С.Б. Бажутич

НЕКОТОРЫЕ ОСОБЕННОСТИ ДИАЛОГИЧНОСТИ САМОСОЗНАНИЯ

У статті розглядаються деякі особливості діалогічності самосвідомості. До них автор відносить особливості діалогічності, обумовлені дихотомією людської психіки, і певну логіку вишкнення функціонування моделей Світу і моделі «Я».

Ключові слова: діалогічність самосвідомості, дихотомія, базисні емоційної регуляції поведінки, структура особистісних смислів, модель Світу, модель «Я».

Актуальність дослідження проблеми діалогічності самосознания діалогічності людської психіки взагалі повністю понятна. Розв'язання проблеми дозволило б психологам краще розібратися в самому вмісті діалогічності, її ролі в розвитку самосознания людини, отримати можливість проникати в самі глибини внутрішнього світу людини, в кінцевому підсумку, навчити людину керувати складною організацією своєї внутрішньої «Я».

Вихідним матеріалом для постановки піднятої нами проблеми є роботи М.М.Бахтіна, І.Д.Беха, В.С.Біблера, В.В.Давыдова, Г.В.Дьяконова, В.П.Зинченка, М.В.Каминської, С.І.Подмазан, Т.А.Флоренської та інших [1; 2; 3; 6; 7; 9]. В роботах цих учених розглядаються деякі філософсько-психологічні та культурно-психологічні аспекти діалогічності, ступінь її впливу на розвиток особистості, включеність в організацію виховного і освітнього процесів, нарешті, роль діалогічності в формуванні і перетворенні самосознания людини.

Важливою ідеєю внутрішнього діалогу, що визначає розвиток особистості, є ідея діалогічності людської психіки. Ця ідея зараз практично всіма психологами, так чи інакше, розглядається в контексті проблем перетворення внутрішнього світу людини, її самоактуалізації. Однак, в зв'язі з тим, що діалогічність означає сам процес ведення діалогу з іншою людиною, а не зображення людини з уявляючими іншими, то діалогічність людини залежить від багатьох зовнішніх і внутрішніх факторів, що визначають багатовекторність її дослідження. Таким чином, можна сказати, що проблема ця по-прежнему актуальна і потребує подальшого дослідження.

Ціль даної статті – виділити і описати ряд особливостей діалогічності самосознания, рішення яких дозволило б подолати певні труднощі в генезисі самосознания і його смислової структури.

Психологічне змісто діалогічності вченими розглядається в контексті процесу становлення і розвитку зовнішнього і внутрішнього діалогу [7; 9].

В зв'язі з цим необхідно визначити саме поняття «діалог». Т.А.Флоренська справедливо відзначає, що діалог – це «не просто розмова між людьми: такою розмовою може бути по суті монолог кожного з них. Також і монологічне по своїй формі висловлювання може виявитися в контексті внутрішнього діалогу або бути звертанням до «особистісного співрозмовника» [7]. По думці Т.Флоренської, діалог виникає тільки навколо теми, в якій обов'язково зацікавлені всі співрозмовники, причому ця тема є дуже важливою для різних «Я» людини. Саме ця зацікавленість дозволяє утримувати увагу суб'єкта достатньо довго навколо однієї і тієї ж проблеми, створює особливе напруження, стимулює розумові можливості і ресурси людини, сприяє виникненню спільності емоційних переживань і появи нових ідей або інших альтернативних їй переживань.

По думці автора, ці загальні характеристики діалогічності людської психіки, її сутності і діалогічності самосознания [7], що дозволяють почати аналіз цього складного процесу-станова і виділити в ньому ряд особливостей.

На якість і характер діалогічності самосознания впливають емоційні особливості базальних рівнів емоційної регуляції, що визначають своєобразність розвитку самості і емоційно-оціночної частини самосознания. (Ми розділимо поняття «самості» і «самосознания»,

вслед за большинством представителей психоаналитической школы, считая первое из них более широким, ядром личности, возникающим и функционирующим в бессознательном индивида, второе – одной из важнейших характеристик сознания, обозначающей сложный процесс самоисследования, саморазвития, самоактуализации, результативно воплощающийся в многочисленных «Я» и «Я-концепции».)

Наши исследования базальных уровней эмоциональной регуляции поведения, которые мы относим к составным частям генотипической природы личности, показали, что на значимые установки личности, в частности области аутоотношения или повышения/понижения стрессоустойчивости, неудачам по-разному влияют формы выраженности гипо- или гиперфункции. Например, была обнаружена устойчивая зависимость между отрицательным аутоотношением и выраженным по гипофункции вторым базальным уровнем, чего совсем не наблюдается при наличии гиперфункции второго уровня [4].

То есть еще до появления сознания в самости человека могут возникнуть полярные по своей природе самоощущения и самочувствования. Этот «досознательный диалог», с одной стороны, бывает спонтанным, а с другой – основательно регулируемым генотипической природой индивида. В частности, базальными уровнями эмоциональной регуляции поведения, которые «склоняют» человека к переживанию своего «Я» в разных модальностях: либо негативной, либо позитивной. В результате уже к началу жизни может сформироваться достаточно устойчивое отношение к себе, имеющее вполне определенную устойчивую модальность, о чем говорят многочисленные эксперименты, проведенные в исследованиях школы М.И.Лисинной и ее учеников [8].

Таким образом, у истоков диалогичности стоит дихотомия переживания своей полярности. Однако, чтобы эта диалогичность не превратилась впоследствии в «монолог» восторженного или же уничижительного отношения к себе, необходимо все время помнить, что при организации взаимодействия с этим человеком (особенно на протяжении всего периода становления его личности) надо непременно учитывать высокую степень влияния на этот «первородный диалог» своеобразия выраженности базальных уровней эмоциональной регуляции человека.

Вторая, чрезвычайно важная особенность диалогичности самосознания обуславливается также дихотомичностью психики. Речь пойдет о структурировании смыслов в нашем самосознании.

Дихотомия смыслов является источником первородного диалога второго

уровня, так как возникает он уже при освоении альтернативных значений: «добро/зло», «день/ночь», «добро/зло», «Я/«Не Я» и т.д. Структурирование значений сама по себе способствует появлению внешнего диалога, который интериоризируется во внутренний. Но это не просто освоения значения понятий человеком, это процесс формирования личностных смыслов, формирования определенного отношения ко всему окружающему, особое его ранжирование в системе своего отношения к Миру, которое и начало процесса, которым, в конечном итоге, определяется картина внутреннего бытия личности данного человека.

Наши исследования при помощи методики «Цветовой тест отношений» (это наш вариант методики М. Эткинда) показали, что в разных возрастных группах (в исследовании принимали участие дети от 4 лет, подростки, студенты, взрослые и пожилые люди) структурирование отношений к значимым людям, а также к ряду важных объектов и явлений жизни и к Святым (красота, польза, истина, вера и т.д.), ранжирование по степени выраженности этих отношений у всех испытуемых оказалось в целом одинаковым. Так, самый высокий средний процент по всем возрастным респондентам показали по отношению к Святым (от 55% у дошкольников, до 70% - у взрослых людей), а самый низкий - по отношению к миру (от 36% у взрослых людей до 25% у дошкольников). Напомним, что самый процент говорит о большей значимости для испытуемых исследуемых объектов, явлений, ситуаций, низкий – о меньшей значимости (исследование 2005г.) [5]. Как видим, общая тенденция, действительно, сохраняется и не зависит от возраста респондента. Кроме того, была обнаружена еще и устойчивая связь между отношением к себе, своей совести, своим родителям, которые становятся приоритетными для человека, с «добром / злом», а также матерью и отцом [5].

Важным иллюстративным оказался еще и тот факт, что при анализе полученных результатов респондентов мы обнаружили следующую закономерность: при нарушении дихотомического отношения к «добро/злу» «добро» отвергается, «зло» принимается, принимается только «зло» и т.п.) линия искривляется типичная для выборки система ценностей, усиливается эгоцентризм или неприятие себя, отвергаются мать, отец, или оба вместе, уменьшается значимость совести.

Приведенные факты подтверждают наш вывод о том, что структурирование личностных смыслов и структурирование с их помощью внутреннего мира «Я», которым и будет определяться та или иная позиция человека в диалоге, обуславливается особенностями усвоения субъектом

содержания дихотомических значений, существующих в культуре общества, своеобразием личностного отношения, формирующегося в нем.

Наконец, еще одна особенность диалогизирующего самосознания Развивающаяся в нем диалогичность предполагает наличие в сознании индивида двух моделей, модели Мира, и модели «Я». При этом диалогичности будет напрямую зависеть от полноты, емкости и гибкости обеих моделей, а также от того, соблюдаются ли между ними определенное равновесие при ведении человеком внутреннего диалога.

В течение всей своей жизни человек ведет диалог с самим собой по самым разным вопросам бытийности. Это его постоянная внутренняя работа: о себе, о своем человеческом естестве, о понимании и переживании мира, что цепляется его неутомимый ум, на что направляется его внимание. Безусловно, степень развития этого диалога у каждого своя и обе модели Мира и «Я» возникают разные. При этом зависимость между процессом диалогичности и моделями не линейная, а диалектически сложная. Не только качество диалогичности зависит от содержания моделей Мира и «Я», но и содержание самих моделей строится и видоизменяется под воздействием диалогического процесса. Наш сопоставительный анализ результатов диагностики самосознания людей разных возрастных категорий показал, что от возраста к возрасту меняются и представления о Мире, меняются и усложняются также представления респондентов о себе [4,5].

Вообще думать о себе, не мысля о Мире, невозможно. Так или иначе рефлексируя относительно собственного «Я», мы представляем для себя людей, различные ситуации нашей жизни, задумываемся над качеством развития человеческих отношений, законами бытия и устройства Мира.

Если, анализируя процесс диалогичности человека, попытаться соотнести количество мыслей «о себе в Мире» с «мыслями о мире», использованными субъектом при формировании своей Я-концепции, то в зависимости от типа личности, экстравертированного или интровертированного (типология К.Юнга), получится либо преобладание «мыслей о мире», либо «мыслей о себе». По всей видимости, подобное типологическое «неравновесие» все же должно удерживаться в состоянии какой-то относительного баланса и равновесия у взрослой, здоровой, готовой к самоактуализации личности. Однако на практике мы нередко наблюдаем довольно серьезные нарушения в соотношении двух моделей.

Есть немало людей, которые могут вообще не задумываться о себе, даже не обращать особого внимания на собственные контакты с окружающими. У таких индивидумов, как правило, внутренний ди-

алог с окружающим (даже при наличии достаточно объемной картины мира) (рис. 1). Он может быть ограничен только проблемами профессиональной саморефлексии, что составляет лишь малую часть целостного самосознания субъекта. В конечном итоге, это приводит к обеднению «Я-концепции» и возникновению проблем, связанных с коммуникацией, в том числе и в той же профессиональной деятельности.

Другая крайность, когда при нарушении данного равновесия, происходит повышенная центрация субъекта преимущественно на мыслях о себе (у него доминанта на себя), он не видит собеседника реально, а лишь представляет собственную проекцию — «Двойника» [9,141]. Такое состояние, без сомнения, сужает и существенно меняет сам внутренний мир субъекта. В нем, в первую очередь, искажается понимание окружающих людей, их действий, поступков, мотивов, искажается представление о качестве отношений индивида с этими людьми, и, в конечном итоге, искажается само понимание себя. Кроме того, чтобы внутренний диалог нормально развивался субъекту нужно периодически смотреть на себя со стороны других людей, понимать, как они оценивают его в различных ситуациях, насколько учитывают его мнение при выборе решения. В противном случае диалог, который хотя и существует формально, по сути теряет смысл и превратится в разрушительную беседу субъекта со своим «Я», постоянно сужающимся, воображаемым «Я».

Таким образом, и в случае направленности внутреннего диалога преимущественно на самого себя диалогичность также может обернуться в пользу самого субъекта, превратиться в серьезное препятствие для дальнейшего развития самосознания человека, формирования у него адекватных представлений о себе.

Таким образом, диалогичность можно считать своеобразным внутренним источником развития самосознания. Правда, функционирует этот источник по-особому. Родается он в недрах бессознательного, на базе внутренней дихотомичности человеческой психики. При этом качество диалогичности зависит от особенностей эмоциональной сферы субъекта, его базальных уровней эмоциональной регуляции, а также от характера структурирования системы личностных смыслов человека. В результате актуализирующейся в сознании субъекта диалогичности, формируются две модели — модель Мира и модель «Я». Обе эти модели инициируют внутренний диалог и способствуют развитию самосознания.

Перспективи дальнішого вивчення проблеми виходять напередодні досліджень по впливанню природних даностей особливостей структуризації смислової сфери суб'єкта діалогічність його самосвідомості.

Література

1. Бактін М.М. Проблеми поэтики Достоевского. – М., 1972; Его же: Эстетика словесного творчества. – М., 1979.
2. Бех І. Д. Особісно-зорієнтоване виховання – нова освітня філософія // Д. Бех. // Педагогіка толерантності. – 2001. – № 1. – С. 16 – 19.
3. Библер В.С. Мышление как творчество (Введение в логику мысленного диалога). – М.: Политиздат, 1975. – 345 с.
4. Бажутіна С.Б. Емоційна основа самості людини // Наукові записки Інституту психології імені Г.С.Костюка АПН України / За ред. Академіка С.Д.Максименка – К.: Міленіум, 2006. – Вип. 31. – С. 22–29.
5. Бажутіна С.Б. Технологія діагностування самості й самосвідомості. Психологічні перспективи. Спеціальний випуск. Становлення самості суб'єкта життєвого шляху. – Т.2. – Луганськ: 2011. – с.167–176.
6. Добрович А. Б. Воспитатели о психологии и психогигиене общения. – М.: Просвещение, 1987.
7. Дьяконов Г. В. Диалогические особенности психологии личности школьного возраста // Збірник наук. праць. - Випуск 2 / Наукові праці / Вісник психології і соціальної педагогіки. Збірник наук. праць / Кіровоградський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка. Наукові праці фахівців КДПУ імені Володимира Винниченка;
8. Развитие общения у дошкольников. – М.: Педагогика, 1974.
9. Флоренская Т.А. Диалог в практической психологии: Наука о душе. – М.: Владос, 2000.

В статье рассматриваются некоторые особенности диалогичности самосознания. К ним автор относит особенности диалогичности обусловленные дихотомией человеческой психики, и определенную роль возникновения и функционирования моделей Мира и модели «Я».

Ключевые слова: диалогичность самосознания, дихотомия, базисный уровень эмоциональной регуляции поведения, структура личностных смыслов, модель Мира, модель «Я».

This article discusses some features of dialogic identity. These author refers to study dialogic resulting dichotomy of the human psyche, and some logic and function of models and models of the World "self".

Key words: dialogic identity dichotomy, basal levels of emotional regulation behavior, structure, personal meanings, model of the world, the model of "self."

Реферат

УДК 159.923.2

Бажутіна С.Б. Деякі особливості діалогічності самосвідомості. / С.Б. Бажутіна // Психологія діалогу і світ людини / За ред. С.Д.Максименка, І.В.Дяконова. – Том 4. – Кіровоград: ФО-П Александрова М.В., 2014. – С. 22–29. – Бібліогр.: 7 назв рос., 2 назви укр.

Актуальність проблеми діалогічності самосвідомості полягає у багатосторонній вивченості окремих її аспектів, зокрема, питань її генези. Метою статті є дослідження ряду особливостей діалогічності самосвідомості, що дозволять підійти до вирішення питань про генезу діалогічності самосвідомості. Основний текст статті присвячений опису психологічного явища трьох особливостей явища, що вивчається. Дві перші особливості діалогічності самосвідомості, на думку автора, обумовлюються багатомісцьністю людської психіки, яка сприяє виникненню так званого "первородного діалогу". Будується цей "первородний діалог" на полярності розуміння свого Я, якістю яких, у свою чергу, залежить від базальних рівнів емоційної регуляції поведінки людини. Другий рівень "первородного діалогу" виникає у момент освоєння людиною культурологічних значень і формування нею особистісних сенсів. Третя особливість діалогічності самосвідомості зв'язується з появою у свідомості індивіда двох моделей – моделі "Я" і моделі Світу. Між моделями і процесом діалогічності існує взаємозалежна залежність. Якість діалогічності самосвідомості при цьому залежить від глибини і об'ємності картин "Я" і Світу, а також від того, чи встановлюється «рівновага» між «думками про себе» і «думками про Світ». Перспективи подальшого вивчення проблеми бачаться в продовженні досліджень впливу природних якостей і особливостей структуризації смислової сфери суб'єкта на діалогічність його самосвідомості.

Збірник наукових праць

ПСИХОЛОГІЯ ДІАЛОГУ І СВІТ ЛЮДИНИ

Том 4

За редакцією академіка НАПН України С.Д. Максименка
і доктора психологічних наук Г.В. Дьяконова

І.Я. Мельничук – літературний редактор,
А.Л. Кравченко – технічний секретар

Підписано до друку 22.04.2014. Формат 60x84 ¹/₁₆. Папір офсет.
Друк різнограф. Ум. друк. арк. 12,5. Тираж 300. Зам. 4735.

ФО-П Александрова Марина Вячеславівна.
Свідоцтво про реєстрацію серія БО 2 №521706.
м. Кіровоград, вул. Пашутінська, 12, оф. 4
тел./факс: (0522) 24-86-34, 27-02-24,
www.avangard.kr.ua, e-mail: info@avangard.kr.ua